

Kemény Jenőnek két helyen is volt tollraktára. Két tollkeverő férfit és 2—3 tollválogató asszonyt foglalkoztatott állandó munkásként. A nyár végén és ősszel 6—7 asszony dolgozott náluk. Keverték, válogatták és szedték zsákokba a tollat. Tevékenységét azzal is bővítette, hogy a 20-as évek végén egy kézi hajtású pelyhezőgépet vásárolt a toll osztályozása céljából. Néhány évvel később már villanymotorral hajtott gépet is beállított.

A bálázott tollat a 20-as években lovas kocsival, később gépkocsival szállították Hódmezővásárhelyre és Szegedre. A 30-as években már önállóan szállított tollat Németországba. Rajta kívül még Dénes Sándor is exportált.

A munkásoknak munkaruhájuk nem volt. A munka befejeztével cirokseprűvel separték le egymás ruháját, ezért meglátszott rajtuk, hogy hol dolgoztak.

A tollkereskedők jövedelmét nehéz volt követni. Egy idős munkás, aki 1927-től 44-ig egyfolytában egy munkahelyen dolgozott, úgy számolgatta, hogy a toll értékének 40—50%-a lehetett a haszon.

Az államosítás után tollat csak a földművesszövetkezet vásárolt. Központi felvásárlóhelye az egykori Külley-ház pincéjében volt. (Ez a ház az 1800-as évek elején épült, s uradalmi tisztalakás volt. Bajcsy-Zs. u. 1. sz. alatt állott. 1979-ben lebontották.) Nagy boltozott pincéjében több vagon tollat tárolhattak. (56. sz. kép.) Az itt összegyűjtött tollat a budapesti, később a Kecskeménten működő tollfeldolgozó vállalathoz szállították.

1978 óta több tollexportáló cég (tsz és külkereskedelmi vállalat) működik. Az áfész felvásárlói önállósították magukat, a tollat megveszik a libanevelőktől, sőt újabban a termelőszövetkezetekből is, és annak a cégnek adják el, amelyik legtöbbet fizet. Nincs már kiabálós kofa a tanyákon. Azok gyermekei most nagy, nyugati gyártmányú, utánfutóval ellátott gépkocsikkal bonyolítják le az üzletet. A tollkereskedés ma is jól jövedelmező foglalkozásnak bizonyul.

7. Tojáspiac

Orosházán a tojáspiac a múlt század második felétől kezd jelentőssé válni. A tojáspiacot két helyen tartották: a nagyobbat a baromfipiacon, a kisebbet pedig a tejpiacon. Az előzőnél a tenyésztők egy tételben adták el a tojásokat, míg az utóbbinál darabonként árulták. A gyalogosok *garabolyban*, vesszőből font kézikasban, vagy nagyobb kétfülű kasban, a tanyasiak általában lovas kocsival vitték be a tojást. Rossz utakon a tojások könnyen törtek, ezért a kasban pelyva vagy szalma közé rakták.

Piaci átvételkor a szalmával nem sokat törődtek, szórták le a földre, és sok helyen bokáig jártak benne. (15 sz. kép.) Piac végére annyi gyűlt össze, hogy az utcaseprők tűzrevalónak vitték haza.

A múlt század 80-as, 90-es éveiben vásárolt tojásokat a kereskedők hordókba rakták. Erre a célra 150—200 literes, fából készült hordókat használtak. A piac kezdetekor a hordók alját szalmával *megágyaszták*, s erre tették rá az első sor tojást, majd vékony réteg szalmával fedték. Ezután ismét tojás és szalma került

váltakozva egymásra, amíg meg nem telt. Szállításkor a lócsös kocsi derekába 3 hordót is raktak egymás mellé.

Szokásban volt még a tojásnak kocsiderékban való szállítása is. Ilyenkor a lócsös kocsi oldalai közé elől és hátul *súbert*, végdeszkákat állítottak föl. Az aljába szalmát tettek, s ide rakták be a tojásokat.

A piacon vásárolt tojásokat a kereskedő saját telepére szállította, ahol átválogatták és hordókba rakták. Innen került tovább a hazai vagy külföldi nagyvárosok piacaira.

Még a tőzsdén is a *hordós tojás* megjelölést használták. Később külön jegyezték a hordós és külön a ládás tojásokat. Egy ideig, mivel a hordóst friss termelői tojásnak tartották, nagyobb árat is adtak érte.

A századforduló körül a nehezen kezelhető hordókat a könnyebben mozgatható ládák kiszorították a forgalomból. Bár mai szemmel nézve az akkori úgynevezett *egész ládák*, a jelenleg használatban levő *egynegyedes ládákhoz* képest, nagyméretűek és nehezek voltak. Súlyuk elérte a 90 kg-ot. Különösen nehéz volt a *piacos lányoknak* és *piacos asszonyoknak*, akik — miután a megvásárolt tojásokat belerakták — elszállításkor a lovas kocsira vagy gépkocsira adogatták föl azokat.

Az effajta láda hossza 180 cm, belső szélessége 52 cm, magassága 24 cm. A hosszú, könnyen hajló ládadeszkákat egy középdeszkával szögezték össze, és tették erősebbé. Az így két részre osztott ládában mindkét oldalon 4—4 *lap* tojást raktak. Egy-egy lapban vagy rétegben a 180 tojást tíz sorban helyezték el. A ládaanyagot az első világháború előtt Erdélyből hozatták megfelelő méretűre vágva, és a telepen szögezték össze. Ezek a hosszú ládatípusok az 1940-es évek végén kerültek ki véglegesen a forgalomból.

Időközben még az úgynevezett *feles ládákat* is használták, ezekbe 720 tojást raktak. A *feles ládák* hosszúsága és szélessége egyezett az *egész ládával*, csak a magassága volt felényi. Ezekbe főleg az első világháború után csomagoltak, amikor megindult a hűtőházi tojástartósítás; könnyebb volt a kezelésük, és gyorsabban hültek le.

A csomagolást úgy kezdték, hogy az első ládát a földre helyezték, alját szalmával *megágyaszták*, ügyelve arra, hogy az ágy ne legyen hullámos. A megtelt *kész ládát* deszkával leszögezték, majd erre rakták a következőt, négyet-ötöt, mindaddig, amíg elérték csomagolni. A harmincas évektől kezdve már könnyítették a csomagolás munkáját. A ládákat piaci ketrecekre tették, hogy ne kelljen *kétrét hajolva* csomagolniok. (57. sz. kép.)

Fagyapopot, faforgácsot először a hűtőházi ládák *megágyazásánál* és a tojáslapok elválasztására használták. Majd nem sokkal később az exporttojásokat is e közé csomagolták. (58. sz. kép.) Ügyeltek arra, hogy a kész láda tetszetős legyen, ezért a *tetődeszkák* rászégezése után a kiálló faforgácsot körülnyírták.

A faforgácsot a kereskedők bálában kapták, száraz helyen tartották, csomagolás előtt széttepték, és napos helyen szárították, nehogy megpenészedjen. (59. sz. kép.) A csomagolóasszonyok szalmával szívesebben dolgoztak, mert a faforgács szétszaggatása, valamint a belőle készült *tojáságy kiverése*, hullámzásának kiegyengetése sokszor véresre koptatta ujjajuk hegyét. Igaz, a szalmával való munkának is volt kellemetlen velejárója, a por és a penész.

Az idősebb korú, egykor tojáscsomagoló asszonyok Steinbergerékre úgy emlékeznek vissza, mint akik még a tojás csomagolásában is keresték a tetszetős külsőt, *kiszínezték, kicifrázták a tojásokat*. A láda legfelsőbb rétegében lévő különböző színű tojásokat: a fehéret, a sötétbarnát, vagy zöldes színű kacatozásokat úgy rakták be, hogy azok hosszanti csíkokat, csúcsára állított trapézokat, rózsaszínűt vagy a kereskedő monogramját mutassák.

Az ötvenes évek elején a *feles* és az *egész* ládákat fokozatosan a 360 db-os *egynegyedes ládák* váltják fel. Vannak külön *piacos ládák* nyitható-csukható fedéllel, két végére erősített fogantyúval, amelyeket kizárólag a tojások beszállítására használnak. Vannak *pesti ládák* vékonyabb deszkából, amelyek a belföldi forgalomban használatosak. Ez utóbbival megegyezők az *exportládák*, csak hogy ezek mindig új anyagból készültek, s a láda végdeszkái gyalultak voltak. 1957-től kezdve az exportra kerülő tojások nagy részét hullám- és kartonpapírból készült, egynegyedes dobozokba csomagolják.

A kétfelé rekesztett *negyedes ládába* 6 papírtálca kerül egymás fölé. A préselt tálca minden tojásnak külön fészket biztosít, s így a tojások nem koccannak össze. Egy-egy tálcára 30 tojás fér. A földművesszövetkezetek és a nagyüzemi gazdaságok az átvétel előtt a tojásokat előre rakják bele a tálcákba, és teszik rá a kiemelődészkára. Az átvevő ellenőrzi, és ha nincs hiány, a két drótfogantyú segítségével becsúsztatja a ládába. A deszkára erősített drótfogantyúk is a ládában maradnak, s az üzemben ennek segítségével a 6 tálca tojást egyszerre emelik ki.

A papírból készült tálcákat eleinte a magyar és csehszlovák ipar készítette, de mivel azok kemények voltak, és törtek a tojást, ezért holland, dán, svéd és finn tálcákat szereztek be. 1981-től a Bábolnai Mezőgazdasági Kombinát melléküzeméga által gyártott megfelelő minőségű tojásos tálcákat használják.

1966-tól kezdve gyártani kezdték a 6 darabos összecsukható tojásos tálcát is, amelyekbe a hazai vásárlók részére csomagolják a tojást. Műanyag tálca is forgalomba került, amelyet inkább a tenyésztojáshoz használnak.

Az exportládák elkészítése után a ládavégekre az előírt *szignókat*, jelzéseket rányomták. Beleégették vagy rábélyegezték a kereskedő nevét és a tojások súlycsoportját. A belföldi piacra szánt ládákra a minőséget és a mennyiséget jelző címkéket ragasztották.

Államosítás óta a „TERIMPEX”-nek, a külkereskedelmi vállalatnak a „TERIMPEX—HUNGARIA” jelzésű emblémáját, vállalati jelvényét égetik vagy bélyegzik a ládák végére. Rábélyegzik még a tojások súlycsoportját jelző számot, valamint a vevő által megadott jelzéseket. A baromfiipari feldolgozók csupán a kódszámukat égetik vagy bélyegzik oda.

A külföldre eladott tojásokat vasúti kocsiban szállították, illetve szállítják. Az úgynevezett *egész ládából* 100 ládat, a *felesből* 200-at, a *negyedesből* 400 láda tojást raktak egy vagonba. Belföldi piacra — amíg tehérgépkocsi nem volt, vagy csak kevés volt belőlük — a tojások szállítását szintén vasúton bonyolították le. Ha kevés volt az áru, akkor darabárúként továbbították. A második világháború után a kiskereskedők kezdték el gépkocsival szállítani Budapestre a vágott baromfit és a tojást. Ma az ipar mindkét szállítóeszközt használja. Vasúti szállításnál télen hullámkartonnal bélelik a vagon és a tojásos ládákat.

Az első exporttojás-szállítmányokat Steinberger Salamon indította Bécsbe és Németországba. E cégen kívül az 1900-as évek elején tevékenyen részt vettek a tojáskereskedelemben Bernardinelli és Öhlschläger kereskedők. Jelentős munkájukat bizonyítja az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara 1908. évi jelentése.

Az első világháború előtt már Angliába is szállítottak tojást. Az export megindulásának évét nem ismerjük, arra viszont még emlékeznek, hogy az angol kereskedők a nagyméretű tojásokat vásárolták szívesen.

A tojást a kereskedők és bevásárlók részben közvetlenül a tenyésztőktől vették meg, részben a kiskereskedők és szedők útján vásárolták. A kocsizó kofák, a szedők és a kiskereskedők nemcsak a baromfit, hanem a tojást is szedték. Ezekért szintén jutalékot vagy szedőpénzt kaptak.

Ma a tojás ára egy darabra, vagy egy kg-ra vonatkozik. Tehát a tojás az állandó egység, míg az ár a változó. Régebben ez fordítva volt: a pénz egysége pl. 1 korona, vagy egy meghatározott aprópénz, a *hatos* vagy a *húszas* volt az állandó, s ehhez ingadozott a tojások darabszáma. Az 1883. évi Orosházi Újságból olvashatjuk a következő piaci jelentést. „Tojásokban az állomány felszaporodása folytán 44—45 db forintjával készségesen adatott.”¹⁵

Sokáig ismerték az alábbi ármegjelölést: „garas a tojás”, vagyis egy tojásért a legkisebb pénzt, a garast adták. Mondták azt is „Három egy hatos” vagyis 3 tojást adtak egy hat krajcárosért. Emlékeznek még ilyen árakra is: „Hetet húszért, vagy hatot húszért”. Ami más szóval azt jelenti, hogy húsz fillérért 6 darabot, ha rosszabb volt a piac, 7 db tojást adtak.

Az első világháború előtt igen nagy volt az áringadozás a tavaszi és a téli tojásár között. Télen 120—140 koronát adtak egy láda tojásért, tavasszal 56—60 koronára ment le az ára.

A tőkés gazdálkodás idején az irányarat a hétfői és a csütörtöki tőzsdei árak adták. E napokon az árut „a hét elejére vagy a hét végére” jegyezték. A tőzsdei élethez tartoztak az ügynökök, akik megbízásokat vállaltak a vevő és az eladó részéről. A tőzsdei üzletkötéskor a szakmát jól ismerő kereskedő apró, jelentéktelennek látszó tényezőket is betervezett. Tavasszal előre adta el a tojást, mint útban lévő. Tudta, hogy a felhozatal emelkedik, és ő olcsóbban szerzi be a már lekötött mennyiséget. Ősszel meg éppen ellenkezőleg, a telepen tartották néhány napra a tojást, s mivel az árak ilyenkor emelkedtek, a raktározás jövedelmet hozott.

Volt olyan eset is, amikor a kereskedő a tőzsde országrészenkénti tojásminősítését használta ki. Tudta, hogy a tőzsdén az erdélyi tojást, közte a nagyszalontait is olcsóbban jegyzik, mint a tiszait, ezért a szalontai tojásokat a magasabbra értékelt tojásokkal keverte össze, s az orosházi vasútállomásról feladva több pénzt kapott érte. A nagyszalontai cég kárpótlásul Orosházáról olcsóbb kacsát kapott cserébe. E felsorolt üzleti fogásokból kis képet kapunk a régi kereskedelmi életről, arról, hogy a kereskedő mi mindent megtett jövedelme fokozása érdekében.

A kereskedő telepén, ha sürgős is volt a tojások elszállítása, nem dolgoztak olyan megfeszített munkával, mint ősszel a baromfivágás idején. Legfárasztóbb munkájuk a piacra járó tojáscsomagoló asszonyoknak vagy lányoknak

volt. A messzire lévő piacra sokszor éjfélkor, vagy kora hajnalban indultak útra. Bent a telepen, *ha sok tojás jött be*, az állandó munkásokon kívül mindig voltak bejáró asszonyok, akik csak néhány órás munkát is elvállaltak, kellett a pénz. Ezeknek az asszonyoknak a munkabérét a becsomagolt ládák után számolták, s aznap meg is kapták.

Közvetlen a II. világháború után a kiskereskedők kezdték el a tojást vásárolni, s a tojáspiacot „jól tartották kézben” még akkor is, amikor a nagyobb cégek 1945-ben újra megjelentek. Sőt még az államosítás után is jelentékeny versenytársai maradtak a Baromfiértékesítő Nemzeti Vállalatnak. Évek teltek el, míg az állami vállalat egyedül maradt a piacokon. Az államosítás során alakult „BARNEVÁL” eleinte fenntartotta a szedőhálózatot, de néhány év múlva a tojás és a baromfi-felvásárlást fokozatosan a földművelésszövetkezetnek adta át.

Az államosítás előtti idők évenkénti tojásforgalmáról nincsenek adataink, de 1950-től kezdve már ismerjük a felvásárolt tojás mennyiségét, s ennek alapján összehasonlítást végezhetünk az egyes évek termelése között.

1950-ben 30,6 millió db tojást szállítottak be. 1953-ban ez a mennyiség 11,1 millió db-ra csökkent, pedig 1950-ben még a kiskereskedők is jelentékeny mennyiségű tojást vásároltak fel. 1953-ban már minden piaci tojás az iparhoz került. A tojásmennyiség csökkenése nagyon jól mutatja az 1951—1953-as évek helytelen gazdasági irányítását. Amint a gazdasági irányítás javult, növekedett a tojások száma:

1955-ben	32,2 millió db	1967-ben	67,2 millió db
1960-ban	32,6 millió db	1968-ban	42,0 millió db
1965-ben	50,0 millió db		

tojást hoztak be.

Az 1968-as év óta a tojásfelhozatal csökkenésében az amúgy is gazdaságtalan exportértékesítési lehetőség visszaesése, a tojás termelési költségének növekedése, felvásárlási árának csökkenése is szerepet játszott. A tojásforgalomban lényegében az ipari felvásárlás kevesebb, a termelés nem túlzottan csökkent, a közvetlenebb forgalom erősödött, rövidült az útja a termelőtől a fogyasztóig.

Adataink alapján összehasonlítást végezhetünk a mezőgazdasági üzemek tojástermelése szerint is:

Év	Állami gazdaság	Mg. termelészövetkezet	Egyéni és háztáji gazdaság
1961	1 304 000 db	853 000 db	33 081 000 db
1964	2 643 000 db	6 609 000 db	36 579 000 db
1967	1 330 000 db	23 847 000 db	42 101 000 db
1968	601 000 db	14 147 000 db	27 309 000 db

1964-től kezdve a termelészövetkezeteknél és a magántenyésztőknél a tojás-termelés ugrásszerű növekedését az igen kedvező tojásár eredményezte. A tojásár csökkenése 1968-ban jelentős visszaesést jelentett.

Az orosházi üzem az akkori közigazgatási rendnek megfelelően, bár csak négy járásból (gyomai, mezőkovácsházi, orosházi, szarvasi járásból) vásárolta és dolgozta fel a tojást, mégis ez a tojásmennyiség az országos tojástermelésben közel 8%-ot jelentett.

A tojásexport részben nyugatra, részben kelet felé irányul. Szállított a vállalat többek között Ausztriába, Olaszországba, Svájcba, a Német Szövetségi Köztársaságba, a Német Demokratikus Köztársaságba, Csehszlovákiába és a Szovjetunióba is.

Az orosházi üzembe 1950-től kezdve évenként az alábbi mennyiségű tojást szállították be.⁵⁴

Év	Tojás	Év	Tojás
1950	30,6 millió db	1962	29,4 millió db
1951	25,8 millió db	1963	31,4 millió db
1952	40,6 millió db	1964	45,8 millió db
1953	11,1 millió db	1965	50,0 millió db
1954	21,3 millió db	1966	44,7 millió db
1955	32,3 millió db	1967	67,3 millió db
1956	29,3 millió db	1968	42,0 millió db
1957	23,0 millió db	1969	33,0 millió db
1958	27,1 millió db	1970	61,5 millió db
1959	36,1 millió db	1971	38,2 millió db
1960	32,6 millió db	1972	40,0 millió db
1961	35,1 millió db	1973	32,1 millió db

1974. január 1-jétől adataink nincsenek, mivel ettől az időtől kezdve a békéscsabai gyárhoz szállították be a tojásokat, és Orosházán a tojásfeldolgozás megszűnt. Újabb szervezés folytán 1981. január 1-jétől a Tótkomlói Közös Vállalat bér munkában, kihelyezett gépeken folytatta a munkát, 1983. január 1-jétől már önállóan gazdálkodik: termeli, feldolgozza és értékesíti a tojást exportra és belföldre.

A tojás külföldi piaca minimálisra csökkent. Csak a hosszabb távú államközi megállapodás szerint marad a VII. ötéves tervben végig 110 millió db szovjet export és néhány 10 millió az időszakos termelési többlet levezetésére az Európai Közös Piac országaiba.

8. Baromfi-feldolgozó üzemek

a) Az üzemek elhelyezkedése a városban

A 100—110 éve idekerült baromfi-kereskedők általában a piactér közelében telepedtek le. A csak libavágással foglalkozó kereskedők is ugyanezt tették. A Pacsirta utca, ahol Steinberger Salamon telepet létesített, sáros utca volt.